

JEDNAK KSIĄZKI

GDAŃSKIE CZASOPISMO HUMANISTYCZNE

2017 nr 7

Pomiędzy dziećmi i dorosłymi

PROLEGOMENA

RYNEK KSIĄŻKI DLA DZIECI I MŁODZIEŻY W POLSCE

JOLANTA LASKOWSKA

Uniwersytet Gdański
Instytut Filologii Polskiej

Literatura dla dzieci i młodzieży jest istotnym narzędziem wychowania, gdyż służy zdobywaniu i pogłębianiu wiedzy, a także kształtowaniu postaw młodego człowieka. Dlatego autorzy tworzący ten rodzaj literatury zwykle zwracają uwagę na to, by ich dzieła wykazywały walory zarówno wychowawcze, jak i edukacyjne. Wszystkie wyniki badań potwierdzają tezę, iż czytelnictwo w wieku dziecięcym ma bezpośrednie przełożenie na czytelnictwo ludzi dorosłych. Istotne jest więc, aby bibliotekarze i nauczyciele pracujący z dziećmi i młodzieżą obserwowali na bieżąco to, co dzieje się na rynku wydawniczym, żeby móc rozbudzać i kształtować zainteresowania czytelnicze, a równocześnie za nimi nadążać.

Problem właściwego zaopatrzenia dzieci i młodzieży w literaturę miał istotne znaczenie w dziejach ruchu wydawniczego, zwłaszcza w czasach PRL-u, gdy książka stanowiła podstawowe narzędzie sterowania świadomością społeczną. Władza komunistyczna starała się dostarczyć młodemu czytelnikowi literaturę związaną z komunistyczną rzeczywistością. Wydawano więc wiele książek propagujących materialistyczny światopogląd i socjalistyczne zasady życia

społecznego. Książka była wówczas „gwarantem panującego systemu politycznego” (Kamieńska 1948: 5) oraz instrumentem wychowującym, nie tylko dzieci i młodzież, ale całe społeczeństwo. Obok książek indoktrynujących dzieci i młodzież wydawano także dla młodych czytelników literaturę poruszającą zagadnienia moralne i obyczajowe, problematykę życia w rodzinie, szkole, grupie koleżeńskiej. Oferta wydawnicza była jednak uboga, a nakłady literatury dla dzieci i młodzieży w nikłym stopniu zaspokajały popyt czytelniczy.

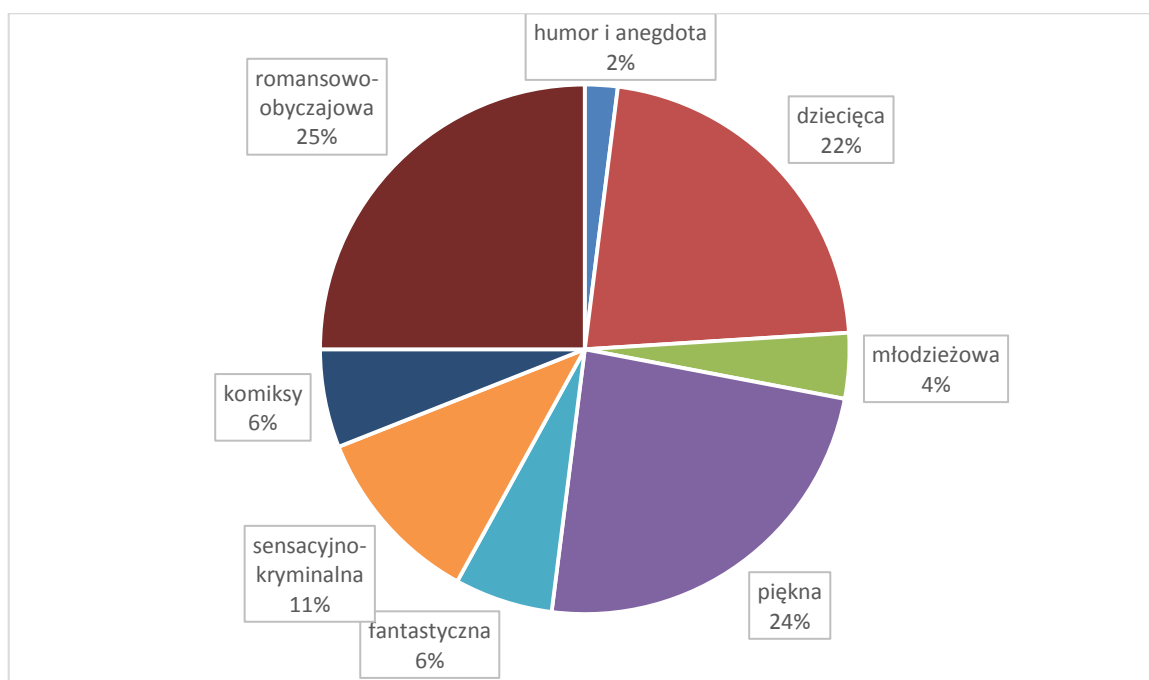
W czasach Polski Ludowej, gdy każde wydawnictwo posiadało swój ściśle określony profil wydawniczy, książki dla dzieci i młodzieży ukazywały się nakładem głównie czterech oficyn: Instytutu Wydawniczego „Nasza Księgarnia”, Młodzieżowej Agencji Wydawniczej, Krajowej Agencji Wydawniczej oraz Państwowego Wydawnictwa „Iskry”. Okazjonalnie literatura ta pojawiała się także w ofercie „Czytelnika”, Ludowej Spółdzielni Wydawniczej, Wydawnictwa Łódzkiego, Wydawnictwa Lubelskiego, Wydawnictwa MON i innych. Rocznie wydawano średnio około 285 tytułów, w łącznym nakładzie około 15 mln egzemplarzy. Przeciętny nakład jednego tytułu wynosił około 50 tys. egzemplarzy (Biliński 1977: 106).

Współczesny rynek wydawniczy znacznie różni się od tego z czasów socjalizmu, gdzie interes ekonomiczny był wtórny wobec kulturowo-ideologicznych potrzeb partii. Obecną ofertę wydawniczą kształtuje popyt. Współcześni wydawcy wykazują się dużą kreatywnością, chcąc przyciągnąć do swojej oferty potencjalnych nabywców książek. Od początku lat 90. produkcja książek dla dzieci i młodzieży wzrosła pięciokrotnie (Ruch Wydawniczy w Liczbach 2015: 31). Najbardziej oczywistym powodem powiększania się liczby tytułów tego segmentu wydawniczego jest, podobnie jak w przypadku innych typów publikacji, transformacja całego rynku książki związana ze zmianami społeczno-gospodarczymi kraju oraz z uproszczeniem technik wydawniczych, co ułatwia rozszerzanie oferty profesjonalnym wydawcom, jak i zachęca do publikowania książek instytucje i osoby niezajmujące się tym na co dzień.

Biblioteka Narodowa przygotowuje coroczny raport dotyczący produkcji wydawniczej w Polsce w publikacji zatytułowanej „Ruch Wydawniczy w Liczbach”. Raport uwzględnia również dane statystyczne dotyczące produkcji literatury dla dzieci i młodzieży. Podstawę prezentowanych w roczniku obliczeń stanowią otrzymywane przez Bibliotekę Narodową egzemplarze obowiązkowe, czyli egzemplarze publikacji, które – zgodnie z obowiązującymi przepisami – wydawcy zobowiązani są przekazywać do Biblioteki Narodowej. W roku 2015 w bibliografii narodowej zarejestrowano 33 454 tytuły książek opublikowanych na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. Jest to o 738 tytułów więcej niż rok wcześniej i o 591 więcej niż przed dwoma laty (Ruch Wydawniczy w Liczbach 2015: 4). Literatura dla dzieci i młodzieży mieści się w obrębie zbioru książek literackich, do którego zalicza się też literatura piękna, literatura

romansowo-obyczajowa, sensacyjno-kryminalna, fantastyczna, komiksy, humor i anegdota. Literatura dla dzieci stanowi 22% całości tekstów literackich, zaś literatura młodzieżowa 4% (Ruch Wydawniczy w Liczbach 2015: 36).

Rys.1. Miejsce literatury dla dzieci i młodzieży w zbiorze tekstów literackich (2015 r.)

Źródło: (Ruch Wydawniczy w Liczbach 2015: 36)

Przy tworzeniu raportu założono, że publikacje dla dzieci to książki przeznaczone dla dzieci najmłodszych, przedszkolaków i dzieci we wczesnym wieku szkolnym. Wśród nich wyróżniono następujące podgrupy: literaturę piękną (książeczki obrazkowe, baśnie, bajki, proste opowiadania obyczajowe lub przygodowe dla przedszkolaków, powieści obyczajowe i przygodowe dla dzieci wczesnoszkolnych) i publikacje niebeletrystyczne (książki popularnonaukowe, a także książeczki do rysowania, wyklejania itd.). W roku 2015 w Bibliotece Narodowej odnotowano 2071 publikacji dla dzieci, z czego 280 o charakterze nieliterackim. Ich liczba zmienia się dość znacznie z roku na rok (w 2013 roku – 1754 książki, w 2014 roku – 2476), przy czym nie rozpoznano na razie żadnego wyraźnego trendu. Książki dla dzieci w większości to utwory polskie (59% wszystkich publikacji). W ostatnich latach udział literatury polskiej w tym segmencie wydawniczym konsekwentnie wzrastał (52% w roku 2013 i 55% w roku 2014). Rynek książki dla dzieci zdominowany był przez komercyjnych profesjonalnych wydawców (80% produkcji

wydawniczej). Po 5% tytułów opublikowały wydawnictwa oferujące publikację na koszt autora oraz sami autorzy. Najwięcej książek dla dzieci w roku 2015 wydały następujące oficyny: Olesiejuk (317 tytułów), Egmont (129), Grupa Wydawnicza Foksal (112), Wydawnictwo Ibis (106), Media Rodzina (47), Publicat (47), Wydawnictwo Skrzat (45), De Agostini Polska (43) (Ruch Wydawniczy w Liczbach 2015: 40-41).

Dział literatury dla młodzieży to przeznaczone dla nastolatków teksty literackie, a także wszystkie utwory, które cieszyły się zainteresowaniem młodych czytelników, chociaż powstały z myślą o czytelnikach dorosłych. Do kategorii tej nie zalicza się publikacji popularnonaukowych dla młodzieży, gdyż zostały one włączone do osobnej grupy książek popularnonaukowych. W roku 2015 Biblioteka Narodowa zarejestrowała 353 książki dla młodzieży (w 2013 roku 398, w 2014 – 406). W dziale tym 55% książek stanowiły utwory tłumaczone z języków obcych, a 44% stanowiły książki polskie. Literatura dla młodzieży publikowana była w 82% przez profesjonalne komercyjne wydawnictwa, 8% pozycji dla tej grupy wiekowej wydały wydawnictwa oferujące wydanie na koszt autora, prawie 3% – sami autorzy. W 2015 roku największą liczbę tytułów literatury młodzieżowej opublikowały następujące oficyny: Akapit Press (26), Grupa Wydawnicza Foksal (24), Amber (21), Wydawnictwo Ibis (19), Nasza Księgarnia (18), Wydawnictwo Literackie (17), Publicat (16) (Ruch Wydawniczy w Liczbach 2015: 40).

Na początku XXI wieku nastąpiło wyraźne poszerzenie się oferty literatury dla młodych czytelników. Wiązało się to z sukcesem powieści o Harrym Potterze. Młodzi ludzie, postrzegani jako miłośnicy telewizji i gier komputerowych, okazali się także chłonnymi czytelnikami książek i adresatami oferty wydawniczej. Sukces Rowling stał się początkiem nie tylko rozwoju licznych odmian fantastyki dla młodzieży, ale także ożywienia w całym segmencie rynku książki dla młodych czytelników. Po Harrym Potterze pojawiła się moda na wampiry zapoczątkowana powieściami Stephanie Meyer, która przełożyła się na kolejne „mroczne” tytuły przynoszące spory zysk wydawniczy. Kolejny trend w literaturze dla młodzieży to książki fantastyczno-naukowe przedstawiające czarną wizję przyszłości, czyli tzw. literatura dystopijna. Typowym przykładem tego gatunku był bestseller *Igrzyska śmierci* Suzanne Collins, którego szczyt popularności przypadł na 2012 rok. Sukces wydawniczy i czytelniczy odniosła również saga „Niezgodna” Veroniki Roth, wydana przez wydawnictwo Amber (pierwszy tom serii sprzedał się w nakładzie 45 tys. egzemplarzy) (Gołębiewski, Waszczyk 2015: 156). Do tego rodzaju literatury zaliczyć należy także trylogię wydawnictwa Papierowy Księżyc zatytułowaną „Więzień labiryntu” autorstwa Jamesa Dashnera.

Rynkowym fenomenem w ostatnim czasie stała się trylogia z pogranicza fantastyki i thrillera zatytułowana „Osobliwy dom Pani Peregrine” Ransoma Riggsa. Książki z tej serii

wydane przez wydawnictwo Media Rodzina (*Miasto cieni*, *Biblioteka dusz*) znalazły odbiorców nie tylko wśród młodych czytelników. Da się również zauważyć, że dorośli coraz chętniej czytają książki przeznaczone dla młodzieży, a młodzież sięga po literaturę dla dorosłych, w tym po książki erotyczne, na przykład z sagi E.L. James o Greyu.

W ostatnich latach wzrosło zainteresowanie młodzieży literaturą obyczajową, czego dowodem był triumf książki Johna Greena *Gwiazd naszych wina*. W 2014 roku książka ta stała się największym bestsellerem w dziale literatury młodzieżowej (140 tys. sprzedanych egzemplarzy). Kolejne tytuły tego autora (*W śnieżną noc*, *Will Grayson*, *Will Grayson i 19 razy Katherine*) zyskały duże zainteresowanie zwłaszcza młodych czytelniczek. Znakomitą sprzedaż odnotowało również wydawnictwo Nasza Księgarnia, którego nakładem ukazały się dwie książki Gayla Formana: *Zostań, jeśli kochasz* i *Wróć, jeśli pamiętasz*. Niesłabnącą popularnością cieszyły się też książki Małgorzaty Musierowicz – kolejne tomy „Jeźcycjady” – *Wnuczka do orzechów* oraz *Feblik* wydane przez wydawnictwo Akapit Press (Gołębiewski, Waszczyk 2015: 153). W ostatnich latach sercami nastoletnich czytelniczek zawładnęła, wydana w pięknej okładce, trylogia „Selekcja” autorstwa Kiery Cass.

Rynek książki dla młodzieży powyżej dwunastego roku życia uzależniony był przede wszystkim od obecności lub braku bestsellerów. Analizując przychody ze sprzedaży książek w tym segmencie wydawniczym, należy stwierdzić, że od 2008 przychody spadały z roku na rok. W 2008 roku wartość rynku wynosiła 81 mln zł, w 2009 – 79 mln zł, w 2010 – 73 mln zł, w 2011 – 41 mln zł, w 2012 – 35 mln zł, a w 2013 obroty zmniejszyły się do 33 mln zł. Tendencja spadkowa została zatrzymana dopiero w 2014 roku, kiedy to wartość tego segmentu wyniosła 34 mln zł (Gołębiewski, Waszczyk 2015: 159).

Jak podają Łukasz Gołębiewski i Paweł Waszczyk, autorzy raportu *Rynek książki w Polsce 2015*, sektor książek dla młodzieży to najbardziej wymagający sektor księgarski w Polsce. Wydawcy tego rodzaju literatury zmuszeni są nie tylko do śledzenia mód czytelniczych, ale także do wychodzenia naprzeciw potrzebom czytelniczym młodego pokolenia. Nie ogranicza się to tylko do znajomości trendów i nowości w krajowej i światowej literaturze młodzieżowej, ale także do śledzenia zapowiedzi kinowych, seriali telewizyjnych i nowych gier komputerowych (Gołębiewski, Waszczyk 2015: 161).

Segment książek dla najmłodszych czytelników, w przeciwieństwie do działu literatury dla młodzieży, od kilku lat charakteryzuje się stałym wzrostem wartości. W 2012 roku przychody wydawnictw książek dla dzieci wyniosły 50 mln zł, w 2013 roku 58 mln zł, zaś w 2014 wzrosły do 68 mln zł, czyli o 17% więcej niż w roku ubiegłym. Wzrost wartości sprzedaży literatury dziecięcej zawdzięczamy głównie takim wydawnictwom jak: Dwie Siostry, Bajka, Czarna

Owieczka, Wytwórnia, Hokus Pokus, Tashka, Muhomor, Ezop i Entliczek (Gołębiwski, Waszczyk 2015: 162).

W roku 2014 „Pan Pierdziółka” kontynuował swój wydawniczo-czytelniczy sukces. Trzeci tom tej serii zatytułowany *Sny i tobołki Pana Pierdziółki* osiągnął sprzedaż na poziomie 50 tys. egzemplarzy, a sprzedaż poprzedniej części (*Pan Pierdziółka spadł ze stołka*) zwiększyła się o kolejne 45 tys. egzemplarzy (Gołębiwski, Waszczyk 2015: 159). Od kilku lat mała reporterka Nela, idolka tysięcy polskich dzieci, zabiera swoich czytelników i widzów jej telewizyjnego programu w najdalsze zakątki świata. Książki wydawnictwa Burda NG Polska (m.in. *10 niesamowitych przygód Neli*, *Nela na 3 kontynentach*, *Podróżę w nieznanne* itd.) zaopatrzone w setki zdjęć i mapy inspirowały dzieci do podróży i poznawania świata. Dużą popularnością cieszyły się też książki z cyklu „Magiczne drzewo” Andrzeja Maleszki. Seria ta zdobyła wiele nagród literackich i rozbudziła pasję czytania w wielu dzieciach, przynosząc wydawnictwu Znak spory sukces wydawniczy.

Na rynku książki dziecięcej pojawiło się w ostatnim czasie sporo reprintów literatury dla najmłodszego grona czytelników. Trend ten zapoczątkowało wydawnictwo Dwie Siostry, wydając serię „Mistrzowie Ilustracji”. Dużym uznaniem czytelników cieszyła się też reedycja serii „Poczytaj mi mamo” wydana przez Naszą Księgarnię oraz seria „Muzeum Książki Dziecięcej poleca” wydawnictwa Muza (Gołębiwski, Waszczyk 2015: 160).

Swoiste kuriozum na rynku wydawniczym stanowiły książki sygnowane przez Keri Smith, a opublikowane w Polsce przez wydawnictwo K.E.Liber. Tytuły *Zniszcz ten dziennik* i *To nie książka* trudno nazwać książkami. Są to publikacje zawierające w niewielkiej części zadrukowane strony, na których widnieją instrukcje do czytelników dotyczące sposobu potraktowania tychże stron (wrywanie, mazanie, klejenie, lizanie itp.). Uczniowie oszaleli na punkcie tych pozycji wydawniczych, które błyskawicznie stały się w księgarniach Empiku bestsellerami. Sukces Keri Smith doczekał się kontynuacji na naszym rodzimym rynku wydawniczym. W 2015 roku ukazały się dwa tomy książki Roberta Trojanowskiego zatytułowane *Książka pod tytułem* wydane przez wydawnictwo Kaktus (Gołębiwski, Waszczyk 2015: 154).

W ostatnich latach w segmencie literatury dla dzieci i młodzieży udział nowości wynosił około 70% rocznej produkcji wydawniczej. Mimo to również tę grupę książek dotknęła ogólnokrajowa tendencja wyprzedazowa. Sprzedaż książek dla dzieci realizowana była głównie przez hurtownie książek, księgarnie internetowe, księgarnie stacjonarne i klubokawiarnie oraz w coraz większym stopniu przez sprzedaż bezpośrednią – na targach, spotkaniach autorskich, poprzez własne sklepy internetowe. Książki mniejszych wydawców znaleźć można było w sieciach drogerijnych i dyskontowych (Gołębiwski, Waszczyk 2015: 162).

Dotychczasowa oferta wydawnicza dla dzieci i młodzieży uwzględniała także nowe formy książki. W 2014 roku na rynku wydawniczym było prawie 600 pozycji audio skierowanych do młodych czytelników. Oferta e-booków była zdecydowanie większa, wahała się w zależności od dystrybutora od 400 do 1100 pozycji. Skromna liczbowo propozycja elektronicznych tytułów dla dzieci i młodzieży wynika z obawy wydawców przed piractwem. Rozwój rynku publikacji elektronicznych ogranicza także dwudziestotrzyprocentowy podatek VAT, którym obłożone są produkty cyfrowe dostępne online (Gołębiewski, Waszczyk 2015: 163).

Na ekonomiczny sukces rynku książki dla dzieci i młodzieży składały się także wydarzenia propagujące czytelnictwo wśród tej grupy odbiorczej. W związku z niskim stanem czytelnictwa Polaków (w 2015 roku 63% Polaków nie przeczytało żadnej książki) Minister Edukacji Narodowej w roku szkolnym 2015/2016 postanowił, że jednym z podstawowych kierunków realizacji polityki oświatowej państwa będzie rozwijanie kompetencji czytelniczych oraz upowszechnianie czytelnictwa wśród dzieci i młodzieży. Ruszył program naprawczy pod przewodnictwem Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Ministerstwa Edukacji Narodowej. Na rok 2015 w ramach działań szerzących czytelnictwo zaplanowano pomoc finansową dla autorów i bibliotek oraz przeprowadzono wiele akcji, między innymi Nowe polskie książki – debiuty (pomoc finansowa w debiutach literackich), powstanie Dyskusyjnych Klubów Książek. Uruchomiono także Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa 2016-2020, zakładający między innymi zakup nowości wydawniczych do bibliotek szkolnych. Nadal kontynuowano akcję Cała Polska Czyta Dzieciom, Czytające Szkoły oraz Ogólnopolski Tydzień Czytania Dzieciom. Na początku 2013 roku ruszyła kampania Pierwsza książka mojego dziecka, realizowana przez Fundację ABC XXI i finansowana przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Projekt zakładał wyposażenie młodych matek i ich nowo narodzonych dzieci w wyprawkę składającą się z publikacji instruktażowej dla młodych mam w zakresie uczenia dzieci kontaktów z książką. W połowie 2015 roku Instytut Książki uruchomił projekt konkursowy pod hasłem Trzy/Mam/Książki, którego celem było wyłonienie czytelniczego „trójpaku”, czyli zestawu trzech książek, które rosnąć będą wraz z dzieckiem, od noworodka do przedszkolaka.

Szerzeniu czytelnictwa wśród dzieci i młodzieży sprzyjały także różnego rodzaju inicjatywy targowe. Najważniejsze z nich to Poznańskie Spotkania Targowe „Książka dla Dzieci i Młodzieży”, wrocławskie Targi Dobre Strony, warszawski Festiwal Książki dla Dzieci i Młodzieży „Czytajmy” oraz Festiwal Literatury Dziecięcej (Gołębiewski, Waszczyk 2015: 164-165).

Sprzedaż książek dla dzieci i młodzieży potęgowały również przyznawane cyklicznie nagrody i wyróżnienia. Nieprzerwanie dużym uznaniem cieszy się konkurs Książki Roku Polskiej

Sekcji IBBY, którego celem jest promocja wartościowej literacko i artystycznie książki dla dzieci. W konkursie przyznawane są nagrody w trzech kategoriach: najlepszy pisarz, najlepszy ilustrator, za upowszechnianie czytelnictwa. Każdego roku 11 marca, w dniu imienin Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego, przyznawana jest literacka Nagroda Zielonej Gąski. Na znaczeniu zyskał ostatnio konkurs organizowany przez Empik na Najlepszą Książkę Dziecięcą „Przecinek i Kropka”, zainicjowany w 2010 roku. Konkurs stanowi rozwinięcie idei programu edukacyjnego „Przecinek i Kropka”, promującego czytanie, skierowanego do dzieci w wieku szkolnym. Zwycięzcę wybierają bezpośrednio czytelnicy: rodzice i dzieci. Polskie Towarzystwo Wydawców Książek jest organizatorem konkursu na Najpiękniejszą Książkę Roku, w którym książka dla dzieci i młodzieży stanowi jedną z ośmiu kategorii oraz konkursu literackiego, odbywającego się co dwa lata, a nagradzani są w nim pisarze z dorobkiem nieprzekraczającym trzech książek w danym gatunku. W plebiscycie Dong promowane są wartościowe książki dla dzieci, przy czym tym razem zamiast autorów czy ilustratorów nagradzani są wydawcy. Kolejną ważną nagrodą jest Nagroda im. Kornela Makuszyńskiego, ustanowiona w 1994 roku przez Fundację „Książka dla Dziecka” i redakcję czasopisma „Guliwer”. Od 2004 roku organizatorem konkursu jest Miejska Biblioteka Publiczna im. Łukasza Górnickiego w Oświęcimiu. Wymienić należy także Ogólnopolski Konkurs „Dobre Strony” na Najlepszą Książkę dla Dzieci i Młodzieży, który jest stałym elementem wrocławskich Targów Książki dla Dzieci i Młodzieży Dobre Strony.

Ze względu na stały spadek aktywności czytelniczej Polaków oraz na wyraźną tendencję obniżania się czytelnictwa wraz z wiekiem, popularyzacja czytelnictwa wśród dzieci i młodzieży jest wyzwaniem, przed którym stoją nie tylko współczesne szkoły czy biblioteki, ale także wydawnictwa. Dostępna w ostatnich latach oferta wydawnicza dla młodych czytelników jest zróżnicowana pod względem treściowym i formalnym. Wydawnictwa stale rozszerzają zakres tematyczny publikacji dla dzieci, oswajając je z tematami dotychczas uznawanymi za tabu, takimi jak na przykład fizjologia, choroby, cierpienie, niepełnosprawność, śmierć.

Dostarczają także książek wysmakowanych estetycznie, starannie wydanych i w różnych formach. Podobnie jak w czasach PRL-u również i dziś cele polityki wydawniczej pokrywają się z celami polityki kulturalnej państwa, na którym spoczywa konstytucyjny obowiązek, nie tyle sterowania świadomością społeczną, co szerzenia czytelnictwa wśród społeczeństwa. Wiadomo bowiem, że nieczytające społeczeństwo nie ma szans na rozwój cywilizacyjny.

SUMMARY

Book Market for Children and Youth in Poland

The aim of the article is to present the mechanisms of publications specializing in publishing literature for children and young people. Presented factors influence the development of this segment of the publishing in the time of Polish People's Republic (PRL) and today.

KEYWORDS

Literature for children and youth, book market, publishers

BIBLIOGRAPHY

- Biliński Lucjan. 1977. *Zarys rozwoju ruchu wydawniczego w Polsce Ludowej*. Warszawa: Wydawnictwa Naukowo-Techniczne.
- Gołbiewski Łukasz, Waszczyk Paweł. 2015. *Rynek książki w Polsce 2015: wydawnictwa*. Warszawa: Biblioteka Analiz.
- Kamińska Anna. 1948. „Głos dyskusji o czytelnictwie”. *Kuźnica* (25): 5-6.
- Ruch Wydawniczy w Liczbach. Książki*. 2015. T. 61.

